

ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ФАОЛИЯТИНИ АХБОРОТ БИЛАН ТАЪМИНЛАШ ВА ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ИШИНИ ЮРИТИШНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ АЙРИМ ЖИҲАТЛАРИ

Набиев Хушбахт Муйинжонович

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси Магистратура тингловчиси

Аннотация. Мазкур мақолада тезкор-қидирув фаолиятини ахборот билан таъминлаш ва тезкор-қидирув ишини юритишни ташкил этишнинг айрим жиҳатлари, фаолиятни ташкил этишдаги асосий тушунчалар, мавжуд муаммолар мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотлар ва бугунги кун талаби билан боғланган ҳолда акс эттирилади. Шунингдек, жиноятларни фош этиш фаолиятини ташкил этишда тезкор-қидирув фаолиятини ахборот билан таъминлаш ва тезкор қидирув ишларини юритишнинг аҳамияти ҳақида маълумотлар берилган.

Калит сўзлар: Ички ишлар органлари, тезкор-қидирув фаолияти, ахборот билан таъминлаш, тезкор-қидирув иши, тезкор-қидирув тадбирлари.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ИНФОРМАЦИИ ДЛЯ НАУЧНО- ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ОРГАНИЗАЦИИ ОПЕРАТИВНО-ПОИСКОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация. В данной статье описаны некоторые аспекты организации оперативно-розыскных мероприятий, основные понятия организации деятельности, существующие проблемы в связи с проводимыми в нашей стране реформами и современными требованиями. Также была представлена информация о значении информационно-оперативных мероприятий в организации оперативно-розыскной деятельности.

Ключевые слова: правоохранительные органы, оперативно-розыскные мероприятия, информационное обеспечение, оперативно-розыскные мероприятия, оперативно-розыскные мероприятия.

SOME ASPECTS OF INFORMATION FOR RESEARCH ACTIVITIES AND ORGANIZATION OF RAPID SEARCH ACTIVITIES

Annotation. This article describes some aspects of the organization of operational and search operations, the basic concepts of the organization of activities, the existing problems in connection with the ongoing reforms in our country and today's requirements. Information was also provided on the importance of information and operational search activities in the organization of crime detection activities.

Keywords: law enforcement agencies, search operations, information support, search operations, search operations.

Мамлакатимизда мустақиллик йилларида амалга оширилган кенг кўламли ислохотлар миллий давлатчилик ва суверенитетни мустаҳкамлаш, хавфсизлик ва ҳуқуқ-тартиботни, давлатимиз чегаралари дахлсизлигини, жамиятда қонун устуворлигини, инсон ҳуқуқ ва эркинликларини, миллатлараро тотувлик ва диний бағрикенглик муҳитини таъминлаш учун муҳим пойдевор бўлди,

халқимизнинг муносиб ҳаёт кечириши, фуқароларимизнинг бунёдкорлик салоҳиятини рўёбга чиқариш учун зарур шарт-шароитлар яратди¹.

Бугунги кунда Ўзбекистон Республикасида амал қилаётган 800 дан ортиқ қонун ва 18 та кодекслар ҳаётимизнинг ҳуқуқий асосини ташкил этади ҳамда кучли ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамиятини шакллантиришга хизмат қилади². Айни вақтда, жамиятимизнинг кейинги ривожланиши янги қонунлар қабул қилиш, амалдаги қонунчилик ҳужжатларига қўшимча ва ўзгартишлар киритиш борасидаги ишларни давом эттиришни талаб қилмоқда.

Тезкор-қидирув фаолияти давлатнинг ҳуқуқни муҳофаза қилиш фаолияти сифатида жиноятчиликка қарши курашишнинг давлат-ҳуқуқий турларидан бири ҳисобланади ва унга юклатилган вазифаларни самарали ҳал этиш борасида махсус кучлар, воситалар ҳамда тезкор-қидирув тадбирларига эга эканлигини эътироф этиш лозим.

Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти Ислом Каримовнинг 2010 йил 12 ноябрда Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маърузасида суд-ҳуқуқ тизимини ислоҳ қилиш ва янада либераллаштириш соҳасидаги устувор йўналишларни амалга ошириш тизимида бошқа қонун лойиҳалари қаторида «Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида»ги Қонунни қабул қилиш таклиф этилган эди. Ушбу Қонун 2012 йил 25 декабрда қабул қилинди ва унинг амал қилиниши билан боғлиқ масалалар кўлами улканлиги эътиборга олиниб, у расмий эълон қилинган кундан эътиборан ўн икки ой ўтгач, яъни 2013 йил 25 декабрда кучга кирди.

Мазкур қонунга бир қатор ўзгартириш ва қўшимчалар киритилди. Жумладан, 2016 йилда 14,15,16,21-моддаларига³ ўзгартиришлар ва қўшимчалар, 2017 йилда эса 11-моддаси⁴ ҳамда 10-моддасига⁵ тегишли қўшимчалар киритилди. Ўзгартириш ва қўшимчалар киритишдан асосий мақсад шундаки жиноятчиликка қарши курашиш учун тезкор-қидирув тадбирларини ўтказишда ошкоралик ва шаффофликни таъминлаш, фуқароларнинг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини юксалтириш ҳамда тезкор ходимлар томонидан жиноятчиликка қарши курашишда иш фаолиятини самарали ташкил этишдан иборатдир.

Мазкур қонуннинг қабул қилиниши ҳозирги шароитда Ўзбекистонда ҳуқуқий-демократик давлат барпо этилаётганлигининг амалий ифодасидир, чунки тезкор-қидирув фаолиятининг асосий вазифа ва принциплари қонун даражасида тартибга солинди, фаолиятни амалга оширувчи органлар ҳамда уларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари белгилаб қўйилди.

«Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида»ги Қонуни қабул қилингандан сўнг, Ўзбекистон Республикаси ИИВ мазкур қонун талаблари бўйича ўзининг фаолиятини қайта кўриб чиқди. Бу борада мамлакатимизда очилмаган оғир турдаги, ноаёнликда содир этилган жиноятларни фош этиш ва жиноятларни олдини олиш бўйича тезкор-қидирув бўлинмалар фаолиятини самардорлигини оширишга хизмат қиладиган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қайта ишлаб чиқилди.

¹Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги 4947-сон «Ўзбекистон республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида» ги Фармони. www.lex.uz

²Lex.uz «Ўзбекистон Республикаси қонунчилиги маълумотларининг миллий базаси» излов тизимидаги маълумотлари бўйича тайёрланди.

³Ўзбекистон Республикасининг 2016 йил 25 апрелдаги «Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларга ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш ҳақида» ги 405-сон Қонуни// Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. – 2016. – №17. – 173-м.

⁴Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 6 сентябрдаги «Суриштирув институти такомиллаштирилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларга ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш ҳақида» ги 442-сон Қонуни// Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. – 2017. – №36. – 943-м.

⁵Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 16 октябрдаги «Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларга ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш ҳақида» ги 448-сон Қонуни // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. – 2017. – №126. – 17-м.

Қонун ҳужжатларини ўрганиш шуни кўрсатмоқдаки, тезкор-қидирув фаолияти уни амалга ошириш механизмини очмаган ҳолда қатор қонун ҳужжатларида белгилаб қўйилган эди, жумладан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси (121-м.), Жиноят-процессуал кодекси (339, 382-мм.), Жиноят-ижроия кодекси (68-м.), Ўзбекистон Республикасининг «Прокуратура тўғрисида» (4, 8, 28 ва 31-мм.), «Терроризмга қарши кураш тўғрисида» (4-м.), «Адвокатлик фаолияти кафолатлари ҳамда адвокатларни ижтимоий ҳимоялаш тўғрисида» (7-м.), «Наркотик воситалар ва психотроп моддалар тўғрисида»ги(29, 39-мм.) ва бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатларида ўз аксини топган.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев раислигида 2017 йил

9 февраль куни ички ишлар органлари фаолияти, тизимда мавжуд муаммо ва камчиликлар, истиқболдаги вазифаларга бағишланган видеоселектор йиғилишидаги нутқида «Ички ишлар органлари шундан ишлаши керакки, токи халқ давлатдан рози бўлсин. Лекин айрим жойларда уларнинг фаолияти одамлар эътирозига сабаб бўлмоқда. Айниқса мол-мулкка жинойий тажовуз каби салбий ҳолатларга тўлиқ чек қўйилмаган» деган танқидий фикрлар билдирилган эди⁶.

Фуқароларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш, жамоат тартибини сақлаш, шахс, жамият ва давлат хавфсизлигини таъминлаш, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш ва профилактикаси бўйича республикада яхлит ҳуқуқий тизим яратилган бўлиб, унда ички ишлар органлари муҳим ўрин эгаллайди.

Ўтган давр мобайнида ички ишлар органлари тизимини такомиллаштириш борасида кенг қўламли ишлар амалга оширилди. Айниқса, ички ишлар органларининг маҳаллаларда жамоат тартибини сақлаш, фуқаролар хавфсизлигини таъминлаш, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ва жиноятчиликка қарши курашиш учун ташкил этилган қуйи бўғинини ривожлантириш ва мустаҳкамлаш бўйича салмоқли ишлар қилинди⁷.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 10 апрелдаги 5005-сон «Ички ишлар органлари фаолияти самарадорлигини тубдан ошириш, жамоат тартибини, фуқаролар ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ишончли ҳимоя қилишни таъминлашда уларнинг маъсулиятини кучайтириш чор-тадбирлари тўғрисида»ги Фармонида асосан ҳамда ИИОлари жиноятларни ўз вақтида аниқлаш, олдини олиш қидирув ишларини амалга оширишни такомиллаштириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги ва унинг ҳудудий бўлинмаларининг тезкор-қидирув фаолияти самарадорлигини оширишда асосий йўналишлар ва муҳим вазифалар белгиланди.

Мазкур Фармон талабларидан келиб чиқиб, ички ишлар органларининг тергов, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси, тезкор-қидирув, эксперт-криминалистика, патруль-пост хизмати ва жамоат тартибини сақлаш, миграция ва фуқароликни расмийлаштириш, йўл ҳаракати хавфсизлиги, ёнғин хавфсизлиги бўлинмаларини фуқароларга тезкор ва сифатли хизматлар кўрсатиш ҳамда ҳуқуқбузарликларни аниқлаш, барвақт олдини олиш ва фош этиш имконини берувчи замонавий ахборот-коммуникация технологиялари жорий этиш ишлари жадал олиб борилмоқда.

Ички ишлар органларининг асосий вазифалари фуқароларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини, жисмоний ва юридик шахсларнинг мулкни, конституциявий тузумни ҳимоя қилишдан, қонун устуворлигини, шахс, жамият ва давлатнинг хавфсизлигини таъминлашдан, шунингдек ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш ва профилактикасидан иборат. Ички ишлар органлари фаолиятининг асосий принциплари қонунийлик, ягоналик, фуқароларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари

⁶Инсон манфаатларини таъминлаш учун аввало унинг ҳуқуқ ва эркинликлари, осуда ва фаровон ҳаёти ҳимоя қилинмоғи керак //Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев раислигида 2017 йил 9 февраль куни ички ишлар органлари фаолияти, тизимда мавжуд муаммо ва камчиликлар, истиқболдаги вазифаларга бағишланган видеоселектор йиғилишидаги нутқи: www.uz

⁷«Ички ишлар органларининг фаолияти самарадорлигини тубдан ошириш, жамоат тартибини, фуқаролар ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ишончли ҳимоя қилишни таъминлашда уларнинг маъсулиятини кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПФ-5005-сонли фармони // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. – 2017. – №15. – 243-м.

ва қонуний манфаатларига риоя этиш ҳамда ушбу ҳуқуқлар, эркинликлар ва қонуний манфаатларни ҳурмат қилиш, очиқлик ва шаффофликдан иборат⁸.

Тезкор-қидирув фаолияти давлатнинг ҳуқуқни муҳофаза қилиш фаолияти сифатида жиноятчиликка қарши курашишнинг давлат-ҳуқуқий турларидан бири бўлиб, у ўзига юклатилган вазифаларни самарали ҳал этиш борасида махсус кучлар, воситалар ҳамда тезкор-қидирув тадбирларига эга эканлигини эътироф этиш лозим.

Ҳозирги кунда ички ишлар органлари тизимида амалга оширилаётган ислохотлар, жиноятчиликка қарши курашиш, унинг олдини олиш ва содир этилган жиноятларни «иссиқ изи»дан очиш ушбу соҳада хизмат қилаётган ҳар бир ходимдан ўз ишига янгича ёндашишни талаб этмоқда. Бунинг учун эса ходимлар олдида қўйилаётган асосий талаблар, аввало, ўз хизмат вазифасига виждонан ва сидқидилдан муносабатда бўлиш, қолаверса, жамиятнинг бугунги ривожидан келиб чиқиб, содир этилаётган жиноят турларининг ошиб бориши ва содир этилиш усулларининг такомиллашувини ўз вақтида аниқлаш ҳамда шунга мос тарзда қарши курашиш қобилияти ва кўникмаларини шакллантиришдир.

Республикамызда жиноятчиликка қарши кураш сиёсати, ички ишлар органлари тизимида амалга оширилаётган туб ислохотларнинг мазмун-моҳияти ва уларга юклатилган вазифалардан келиб чиқиб: шахснинг ҳаёти, соғлиғи ва мулкига қарши қаратилган ҳамда терроризм ва экстремизм билан боғлиқ жиноятларнинг сабаблари ва содир этилишига имкон берган шарт-шароитларни ўз вақтида аниқлаб, уларнинг олдини олиш чораларини кўриш; бу турдаги жиноятларни изи совимасидан фош этиш; жиноятларни содир этишга тайёргарлик кўраётган ва унга дахлдор шахсларни аниқлаш, топиш; суриштирув, тергов ва суд органларидан яшириниб юрган, жинойий жазодан бўйин товлаётган, бедарак йўқолган шахсларни қидириш; ушбу жараёнда тезкор-қидирув фаолияти натижаларидан фойдаланиш; жамият ва давлат хавфсизлигига таҳдид солаётган шахслар, ҳодисалар, ҳаракат (ҳаракатсизлик)лар ҳақида ахборот тўплаш асосий вазифалардан бири бўлиб қолмоқда.

«Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси (2012 йил 25 декабрь) қонунининг 18-моддасида «тезкор-қидирув фаолиятини ахборот билан таъминлаш» ва «тезкор-қидирув ишини юритиш» тушунчалари таърифланган. Қонунда тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органларга зиммаларидаги вазифаларини бажариши учун тезкор-қидирувга мўлжалланган ахборот тизимларини яратиш ва улардан фойдаланиш ҳуқуқи берилган. Маълумотларни тўплаш ва тизимлаштириш, тезкор-қидирув фаолияти натижаларини текшириш ва баҳолаш, шунингдек ушбу қонуннинг 15-моддасида назарда тутилган асослар мавжуд бўлганида улар асосида тегишли қарорлар қабул қилиш мақсадларида тезкор-қидирув ишлари юритилади. Тезкор-қидирув ишларининг рўйхати ва уларни юритиш тартиби қонун ҳужжатларида белгиланади.

Тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органларнинг ахборот яратиш, уни тўплаш, ишлаш, жамлаш, сақлаш асосида ахборот ресурсларини шакллантиришга, бунинг учун ахборот технологиялари ва уларни таъминлаш воситаларини ишлаб чиқиш, мазкур технология ва ресурслардан истеъмолчилар зиммаларига юклатилган вазифаларни бажаришлари учун ахборотни излаш ва ҳужжатлаштирилган тарзда уларга тақдим этишда фойдаланиш ҳуқуқи мустаҳкамланган.

Тезкор-қидирув иш юритуви ишлари деганда тезкор қизиқиш уйғотувчи шахслар ва фактлар ҳақидаги маълумотларга, ҳужжатларни, тезкор-қидирув фаолияти вазифаларини бажариш мақсадида тезкор-қидирув тадбирларини ўтказиш асослари, шартлари, режалари, ташкил этилиши, амалиёти ва натижаларини акс эттирадиган маълумотлар (материаллар)ни тўплаш, сақлаш ва тизимлаштириш учун мўлжалланган махсус ахборот жамловчилар (йиғмажилдлар) тушунилади⁹.

Фикримизча, ахборот асрида мамлакатимизда тезкор-қидирув фаолияти ни ахборот билан таъминлашда ҳанузгача кўп йўналишларда эски усуллардан фойдаланиб келинмоқда. Бу эса, тезкор қидирув фаолиятини ташкил этишда муаммо ва турли тўсиқларни келтириб чиқаради. Бундан

⁸Ўзбекистон Республикасининг 2016 йил 16 сентябрдаги “Ички ишлар органлари тўғрисида”ги ЎРҚ-407-сон қонуни. (<https://lex.uz>).

⁹Ўзбекистон Республикасининг “Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида”ги қонунига шарҳ. Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2015.

ташқари, тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органлар ўртасида маълумотлар алмашинуви ҳанузгача қозоз шаклида амалга оширилаётганлигини, жинойтларни иссиқ изидан очилишига ёки қидирувдаги шахсларни тезкорлик билан ушланишида ўзининг салбий таъсирини кўрсатади.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, тезкор-қидирув фаолиятини ахборот билан таъминлаш ва тезкор-қидирув ишини юритишни ташкил этиш бўйича қуйидагилар жорий этилиши ўзининг ижобий самарасини беради деб ҳисоблаймиз:

биринчидан, амалдаги тартибга кўра, тезкор-қидирув фаолиятининг объектлари ўртасидаги боғланишлар тўғрисидаги ахборотлар тезкор-қидирув тадбирлари давомида олинган ахборотлар тоифасига кириб, улар “терговчи – тезкор-қидирув фаолияти органи – прокурор – тезкор-қидирув фаолияти органи – махсус ваколатли давлат органи” тизими асосида олинади.

Шунингдек, ахборотларни махсус ваколатли давлат органидан сўровнома асосида тўғридан-тўғри олиш имкониятининг йўқлиги тезкор-қидирув органлари томонидан сўровнома ижросини таъминлаш учун ҳам алоҳида тезкор-қидирув иши юритишга ва иш ҳажмининг сунъий ошиб кетишига сабаб бўлмоқда.

Шу сабабли, абонентлар ўртасидаги боғланишлар тўғрисида ахборотни олишни соддалаштириш мақсадга мувофиқ. Бунда, бундай турдаги маълумотларни олиш суриштирувчи, терговчининг прокурор санкция берган қарори ёки суднинг ажрими асосида олиниши, шунингдек, қарор ёки ажрим қабул қилинган вақтдан бошлаб махсус ваколатли давлат органи томонидан дарҳол ижро қилиниши ҳақидаги нормаларни қонун-ҳужжатларига киритилиши мақсадга мувофиқ;

иккинчидан, тезкор-қидирув фаолиятини ахборот билан таъминлашда ижобий натижаларга эришиш учун, тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи субъектлар ўртасида махсус ҳимояланган тизимда ахборот базасини яратиш;

учинчидан, тезкор-қидирув ишларини юритишнинг электрон шаклига ўтиш, яъни, тезкор қидирув ишларини қоғоз шакли билан бирга электрон шаклини ҳам юритишни жорий этиш;

тўртинчидан, тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органлар ўртасида ахборот алмашинувини амалга оширишда ҳамкорликни кучайтириш лозим.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Инсон манфаатларини таъминлаш учун аввало унинг ҳуқуқ ва эркинликлари, осуда ва фаровон ҳаёти ҳимоя қилинмоғи керак //Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев раислигида 2017 йил 9 февраль куни ички ишлар органлари фаолияти, тизимда мавжуд муаммо ва камчиликлар, истиқболдаги вазифаларга бағишланган видеоселектор йиғилишидаги нутқи: www.uza.uz.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида”ги қонунига шарҳ. Ўзбекистон Республикаси ИИБ Академияси, 2015.
3. Ўзбекистон Республикасининг 2016 йил 16 сентябрдаги “Ички ишлар органлари тўғрисида”ги ЎРҚ-407-сон қонуни. (<https://lex.uz>).
4. Ўзбекистон Республикасининг 2016 йил 25 апрелдаги «Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларга ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш ҳақида» ги 405-сон Қонуни// Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. – 2016. – №17. – 173-м.
5. Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 6 сентябрдаги «Суриштирув институти такомиллаштирилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларга ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш ҳақида» ги 442-сон Қонуни// Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. – 2017. – №36. – 943-м.
6. Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 16 октябрдаги «Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларга ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш ҳақида» ги 448-сон Қонуни // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. – 2017. – №126. – 17-м.
7. «Ички ишлар органларининг фаолияти самарадорлигини тубдан ошириш, жамоат тартибини, фуқаролар ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ишончли ҳимоя қилишни таъминлашда уларнинг масъулиятини кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Ўзбекистон

- Республикаси Президентининг ПФ-5005-сонли фармони // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. – 2017. – №15. – 243-м.
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги 4947-сон «Ўзбекистон республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида» гиФармони.[www. lex.uz](http://www.lex.uz)
 9. Lex.uz «Ўзбекистон Республикаси қонунчилиги маълумотларининг миллий базаси» излов тизимидаги маълумотлари бўйича тайёрланди.